

COMMISSION ROYALE DES MONUMENTS ET DES SITES
KONINKLIJKE COMMISSIE VOOR MONUMENTEN EN LANDSCHAPPEN

Brussel Stedenbouw en Erfgoed

Directie Stedenbouw
Mevrouw Bety WAKNINE
Directeur général

Directie Cultureel Erfgoed
De Heer Thierry WAUTERS
Directeur

Kunstberg 10-13
B - 1000 BRUSSEL

Ref. DCE : SDU - 2043-0026/09/2019-400PR (corr. DCE : S. Duquesne)

Ref. NOVA : 04/PFU/1724074 (corr. DS : W. Collart)

Ref. KCML : GM/BXL30017_667_PUN_Martelaarsplein_6_8_19

Bijlage: /

Brussel, 20 januari 2021

Betreft : BRUSSEL. Martelaarsplein 6 - 8, 19, Zilverstraat 26 – 36, Kreupelenstraat 2. Verbouwing van de 3 kabinetsgebouwen op de Martelaarsite. Aanvraag van unieke vergunning.

ADVIES VAN DE KCML.

Mevrouw de Directeur generaal,
Mijnheer de Directeur,

In antwoord op uw brief van 23/12/2020, sturen wij u het voorwaardelijk gunstig advies op dat onze Commissie over bovengenoemd onderwerp uitbracht tijdens haar vergadering van 13/01/2020.

Het koninklijk besluit van 10 juni 1963 rangschikt als monument de gevels en de bedakingen van al de gebouwen welke de Martelarenplaats omringen, alsmede het monument van de Martelaren, gelegen op dezelfde plaats, te Brussel.

Lokalisatie van de aanvraag (c) Google Maps

De aanvraag betreft de totaalrenovatie van drie panden aan het Martelarenplein (Martelarenplein 7 en 19, MP7 en MP19, en Kreupelenstraat 2 – KR2). Enerzijds wordt de restauratie van de beschermde delen voorzien, met name de pleingevels en daken, anderzijds de grondige renovatie en uitbreiding van de achterliggende bebouwing. In dat verband dient vermeld te worden dat de gebouwen MP7 en MP19, samen met de rest van het plein gerealiseerd in 1774-1775 gebouwd door Claude Antoine Fisco, in de jaren 1990 een zeer grondige renovatie en verbouwing ondergingen waarbij alleen de gevels behouden bleven. Alle achterliggende structuren, interieurs en de bedaking werden toen volledig heropgebouwd. De beschermde gevels werden herbepleisterd en wit geschilderd en het schrijnwerk vernieuwd met behoud van de historische indeling.

Ingrijpende renovatie jaren '90 - foto uit het aanvraagdossier

historische indeling.

Advies KCML

De KCML moedigt de restauratie van de beschermde delen aan en meent ze dat de aanvraag hiertoe de nodige garanties biedt, uitgezonderd een aantal aspecten die nog aangepast worden volgens onderstaande bemerkingen. Deze hebben voornamelijk tot doel om de verschillende lopende en toekomstige gevelrestauraties van het Martelaarsplein op elkaar af te stemmen zodat het plein stapsgewijs zijn oorspronkelijke eenheid kan hervinden (met name inzake kleurstelling, modellen buitenschrijnwerk, enz.). Voor wat de totaalrenovatie van de panden betreft (niet beschermde delen), merkt de KCML algemeen genomen op dat het project weinig meerwaarde biedt voor het erfgoed, zoals in het tweede deel van dit advies verder wordt toegelicht.

Eensluitend advies over de beschermde delen

De aanvraag voorziet de restauratie van de beschermde gevels. De bepleistering wordt hersteld en opnieuw in de oorspronkelijke kleur geschilderd ; de ramen worden vervangen naar het model van een raam dat geïdentificeerd werd als oorspronkelijk. Om de energieprestatie te verhogen worden de gevels langs de binnenzijde geïsoleerd en plaatst men een stalen achterzetraam. Ook de andere elementen, zoals de balkons en het smeedwerk worden gerestaureerd, evenals de daken.

De KCML moedigt de restauratie aan en brengt een voorwaardelijk gunstig advies uit over dit luik van de aanvraag. Wel formuleert ze een aantal technische bemerkingen en vraagt ze bepaalde ingrepen bij te stellen. Concreet betreffen de voorwaarden bij dit advies volgende punten:

Restaureren en schilderen gevels:

De pleister die tijdens de jaren 1990 werd vernieuwd wordt waar nodig hersteld en voorzien van een nieuwe afwerkingslaag. Het type pleister en de afwerkingslaag zijn compatibel met de gevels.

Er zijn wel nog ***bijkomende restauratieproeven nodig om te evalueren hoe de bezetting opnieuw haar oorspronkelijke, strakke uitzicht kan terugvinden***. Immers, vandaag zijn de hoeken enigszins afgerond en de vlakken wat ‘wazig’ hetgeen de geometrie en de perceptie van de gevels niet ten goede komt (vervormingen bij schaduw). Dit aspect (hoekafwerking, vlakheid) moet dus verder worden onderzocht en er dient naar een oplossing te worden gezocht om dit te verbeteren. Dit moet in verder overleg met de DML alvorens de eigenlijke herstelwerken plaatsvinden.

Inzake de kleur van de beschildering stelt men voor de resultaten van het kleurhistorisch onderzoek te volgen en te opteren voor de NCS-tint 3502–R. De Commissie wenst die tint iets te nuanceren en wijst in dat verband op haar advies van 17/04/2020, gericht aan de DCE en geformuleerd naar aanleiding van de beoordeling van kleurstalen die reeds geplaatst werden en *in situ* geëvalueerd. Om de chromatische eenheid van het plein te waarborgen vroeg de KCML in dat advies om systematisch voor alle (lopende en toekomstige) gevelrestauraties van het Martelarenplein volgende kleurstellingen te weerhouden : ***NCS S 2502 y voor de bepleistering en S 2002 y voor het buitenschrijnwerk***. Het betreft hier een iets lichtere nuances van de kleuren die het kleurhistorisch onderzoek optekende (zie hierover het KCML-advies van 17/04/2020 met referentie BXL30017_653Bis_Martyrs_couleurs).

Het isoleren van de binnenzijde van de gevels met een dampopen materiaal, zoals voorgesteld in de aanvraag, kan worden toegestaan.

Reconstructie schrijnwerk:

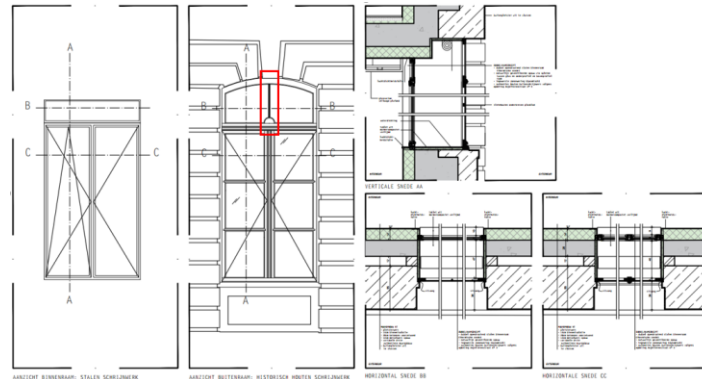
De bestaande ramen worden vervangen door nieuwe ramen, gereconstrueerd naar historisch model. In de aanvraag werd, op aanraden van de DCE, het historische raam van de gevel aan de Anjelijsstraat 3 als referentiemodel gehanteerd. Uit verder onderzoek is echter gebleken dat ook dit raam wijzigingen onderging : in het laatste kwartaal van de XIXe eeuw werd een metalen onderverdeling en een half rond motief in het bovenste vast gedeelte van het raam geplaatst. In de oorspronkelijke originele ramen is dit bovenste, vast gedeelte van het raam in twee gelijke delen onderverdeeld door middel van een houten roede in het verlengde van de verticale stijl van de twee opengaande raamonderdelen. ***De KCML vraagt dus voor het vast bovendeel eveneens de oorspronkelijke XVIIIe-eeuwse historische toestand als***

referentie te gebruiken voor de reconstructie van de ramen en vanaf nu systematisch toe te passen in het kader van deze en andere restauraties.

De details moeten in functie daarvan aangepast worden. Er dient ook een mock-up van de nieuwe ramen voor akkoord aan de DPC worden voorgelegd.

Voor wat de keuze van de **beglazing betreft moeten er eveneens stalen voorgelegd worden** ; er dient over gewaakt te worden dat de glasvlakken zowel inzake textuur als kleur van de buitenste glasplaat een eenvormig uitzicht vertonen.

De KCML is niet gekant tegen de plaatsing van een stalen achterzetraam met in de tussenruimte een zonwering. De tussenruimte zou via natuurlijke ventilatie via het houten schrijnwerk geventileerd worden. De details daarover dienen nog aangeleverd te worden en aan de DPC worden voorgelegd.

Details van het gereconstrueerde schrijnwerk – document uit het aanvraagdossier. In de rode kader het element dat nog dient aangepast te worden overeenkomstig de historische toestand (zie beschrijving in dit advies)

Wat de kleur van het buitenschrijnwerk betreft verwijst de KCML naar het eerder vermelde advies van 17/4/2020. **Voor het schrijnwerk moet dus de tint met NCS referentie S 2002 Y** worden weerhouden.

Behandeling balkons:

Er is voorzien om de scheuren open te zetten en te dicht met epoxy alvorens een vloeibare dichtingslaag over het oppervlak aan te brengen. Het pathologisch verslag vermeldt dat deze scheuren vocht doorlaten (zie schade aan de onderzijde). In dat verband is het wenselijk om de zogenaamde steken in deze natuurstenen elementen te verzegelen met ingeboorde ankers. Als eindafwerking raadt de KCML het gebruik van een loodbedekking aan (in plaats van een vloeibare waterdichting) aangezien dit een duurzamere oplossing vormt. Aan de randen zou dan met een minimale opstand voor dit oppervlak kunnen gewerkt worden om zodoende ook geen nieuwe verlijmdde plint te moeten aanbrengen in die zones.

Restauratie daktimmer:

Het erfgoed dossier vermeldt in de inleiding dat er in KR2 mogelijk nog 18^e-eeuws spantwerk aanwezig is en plan '1812 MART_Plan_Gevel_KR2_NT_1' geeft aan dat de bestaande houten dakstructuur behouden blijft en volledig geïsoleerd wordt. Het bestek beschrijft de renovatie van deze elementen, echter zonder hierbij gebruik te maken van historische vergaringsmethoden. De verbindingen zouden in metalen schoenen, metalen hechtplaten, etc. worden uitgevoerd en als toe te passen houtsoort wordt 'Oregon of Douglas' vermeldt. Algemeen genomen vraagt de KCML **de historische dakstructuren nauwkeuriger te documenteren, integraal te behouden en volgens de regels van de kunst te restaureren**, met toepassing van de traditionele technieken en materialen. De voorgestelde aanpak dient waar nodig en in samenspraak met de DCE te worden bijgestuurd.

Toegang personen beperkte mobiliteit

De verklarende nota maakt gewag van de mogelijkheid om de bestrating van het plein aan te passen om de toegang voor personen met beperkte mobiliteit te verzekeren zonder in te grijpen op de trappen of dorpels van de beschermde gevels. Voor de hoofdtoegangen op het plein zelf lijkt zich geen probleem te stellen (geen of verwaarloosbaar hoogteverschil) in tegenstelling tot de zijgevels waar wel hoogteverschillen en treden aanwezig zijn. Dit punt wordt verder niet uitgewerkt en maakt geen deel uit

van de aanvraag. Het dient nog verder bestudeerd en besproken te worden waarbij de impact op de beschermde gevel en op het plein a priori moet worden vermeden. .

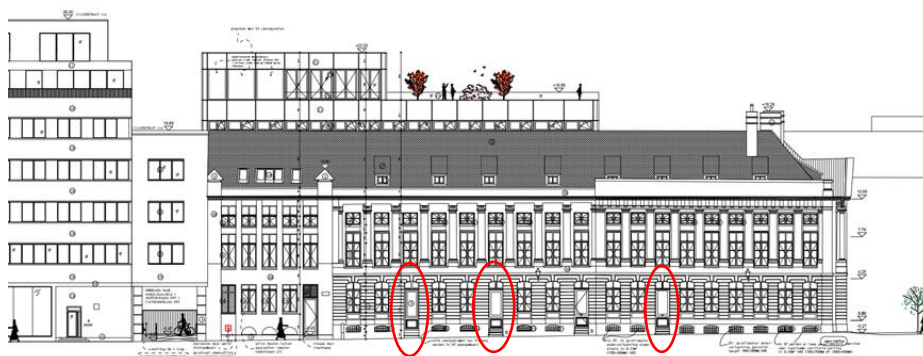
Advies over het globale project

Het voorliggende project omvat zeer ingrijpende interventies op de niet-beschermden delen van de gebouwen. Het ontwerp streeft in het bijzonder naar een betere functionaliteit en ruimtelijke organisatie en een rationeler energieverbruik. De KCML begrijpt die bekommernissen van de bouwheer maar stelt anderzijds vast dat – uitgezonderd de restauratie van de beschermde delen- de verbouwingen niet aangegrepen werden om meer aansluiting te bieden bij het oorspronkelijke concept van het plein en in dat opzicht nauwelijks meerwaarde biedt voor het erfgoed en de monumentwaarde van het plein.

In dat verband wijst de KCML in het bijzonder op volgende aspecten:

- Bepaalde vloerplaten zijn (nog steeds) zichtbaar achter de ramen. Het betreft een status quo van de bestaande toestand want men maakt jammer genoeg niet van de gelegenheid gebruik om - op strategische plaatsen - de oorspronkelijke vloerhoogtes te herstellen. Dat laatste zou nochtans de interactie tussen gevels en plein en de leesbaarheid van de beschermde gevels ten goede komen. De aanwezigheid van die vloerplaten, in combinatie met de binnensiolatie, het achterzetraam en de zonwering bemoeilijkt bovendien het openen van de nieuwe houten raamkaders wat te betreuren valt gezien de inspanningen die geleverd worden om deze ramen zo getrouw mogelijk te reconstrueren.

- Een belangrijk knelpunt betreft de oorspronkelijke deuren die zijdelings toegang verschaffen tot de gebouwen. Waar die deuren vroeger (initiële bouwfase) bijdroegen tot belevingswaarde van en de interactie met het plein (het waren echte deuren die toegang verschaffen tot de gebouwen en vice versa), worden meerdere deuren in het project buiten gebruik gesteld en herleid tot louter decoratieve elementen waarachter zich een nieuwe, binnenmuur bevindt. Een aantal deuren onderging reeds zo'n behandeling tijdens de vorige renovatiewerken, maar dit principe wordt nu dus ook in een groot aantal andere gevallen toegepast. ***Dit 'onbruikbaar' maken van deuropeningen is niet aanvaardbaar voor de KCML.*** Het gaat bovendien in tegen de intentie van de bouwheer om de fysieke interactie tussen plein en bebouwing te verbeteren en om de buitenruimte te benutten als verbinding tussen de binnenruimtes van de omliggende gebouwen. ***De KCML pleit dan ook voor de omgekeerde beweging: in de mate van het mogelijke reeds onbruikbare deuren opnieuw functioneel maken en minstens alle nog in gebruik zijnde deuren als dusdanig (functioneel) behouden (voor alle betrokken gevels). Ze vraagt het ontwerp op dat punt te herzien.***

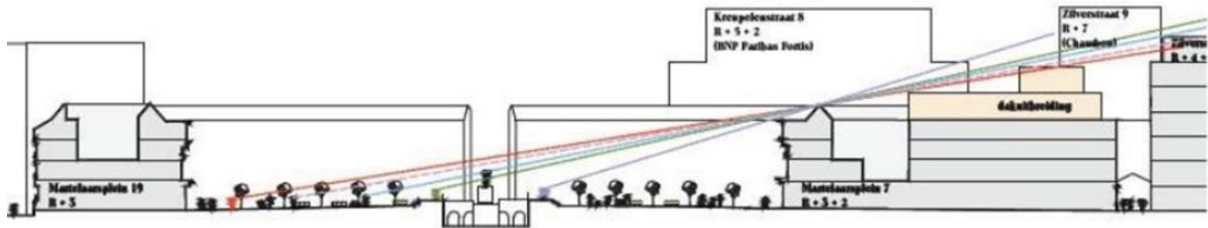
Gevel aan de Zilverstraat – ontwerp. Document uit het aanvraagdossier. In het rood een voorbeeld van deuren die langs binnen dichtgemaakt zouden worden

- Een laatste aandachtspunt betreft de ophoging met een nieuw dakvolume van MP7 in de achterliggende zone van de bedaking. De KCML stelt vast dat het, op basis van de geleverde documenten, moeilijk is zich een volledig en exact beeld te vormen van de impact van het verhoogde volume gezien vanuit alle standpunten van het plein en vanuit alle straten die erop uitgeven (slechts een deel van die zichten wordt in het dossier gesimuleerd). Algemeen genomen vraagt de Commissie de visuele impact zoveel mogelijk

te beperken, in het bijzonder gezien vanaf (alle uithoeken van) het plein. Daar waar het volume wel zichtbaar is moet het nieuwe volume duidelijk als een afzonderlijk geheel gelezen kunnen worden, zonder dat het daarbij echter de aandacht opzoekt.

In dat verband stelt de KCML zich vragen bij de voorgestelde gevelafwerking met uitzicht ' koper' (glanzend?Materiaal?). Ze pleit eerder voor neutrale, discrete materialen.

Om de uiteindelijke visuele impact op meer gedetailleerde en volledige wijze te kunnen evalueren zijn in elk geval bijkomende simulaties nodig die aan de vergunnende overheid voorgelegd zouden moeten worden.

Schematische aanduiding van een aantal zichtlijnen vanaf het plein (document uit het aanvraagdossier). De zichten vanaf o.a. de uithoeken van het plein , de Rozenstraat, de Dambord- en Koolstraat dienen nog verduidelijkt te worden.

Hoogachtend,

G. MEYFROOTS
Adjunct-secretaris

C. FRISQUE
Voorzitter

Kopie : sduquesne@urban.brussels; jvandersmissen@urban.brussels; restauration@urban.brussels;
urban_avis.advies@urban.brussels; wcollart@urban.brussels; mbadard@urban.brussels; cvandersmissen@urban.brussels ;
crms@urban.brussels; gmeyfroots@urban.brussels